

Алгоритми на графах. Мінімальне кістякове дерево

Метою виконання лабораторної роботи є набуття практичних навичок із проектування, реалізації, тестування та аналізу алгоритмів Прима (Prim) і Крускала (Kruskal) для побудови мінімального кістякового дерева

Зміст:

1. Представлення графів
2. Визначення мінімального кістякового дерева графа
3. Алгоритм Прима
4. Алгоритм Крускала
5. Завдання
6. Вимоги до представлення звіту

1. Представлення графів, обходи графів.

Граф – абстрактний математичний об'єкт, що являє собою множину *вершин* графа і набір *ребер*, тобто з'єднань між парами вершин. Наприклад, як множину вершин можна прийняти множину аеропортів, що обслуговуються деякою авіакомпанією, а як множину ребер представити регулярні рейси цієї авіакомпанії в ці аеропорти. У деяких графах потрібно встановити напрямок ребрам як у випадку з аеропортом; такі графи називаються *орієнтованими* графами, чи *орграфами*. В іншому випадку ми маємо справу з *неорієнтованими* графами. Якщо в графі є шлях від одного вузла до іншого, такий граф називається *зв'язним*. Інакше йдеться про *незв'язний* граф. Графи із циклами називаються *циклічними*, а графи без циклів – *ациклічними*. Досить широке застосування мають орієнтовані ациклічні графи (ОАД).

Як правило, множина вершин позначається як V , а множина ребер – E . У такому разі граф G являє собою $G = (V, E)$. У неорієнтованих графах множина E це множина, що складається з двох наборів елементів (V_i, V_j) для кожного ребра між двома вершинами графа V_i і V_j . Для графа на рисунку 5,а множина вершин та ребер і відображається так:

$V = \{0, 1, 2, 3\}$.

$E = \{(0, 1), (0, 2), (0, 3), (1, 2), (1, 3), (2, 3)\}$

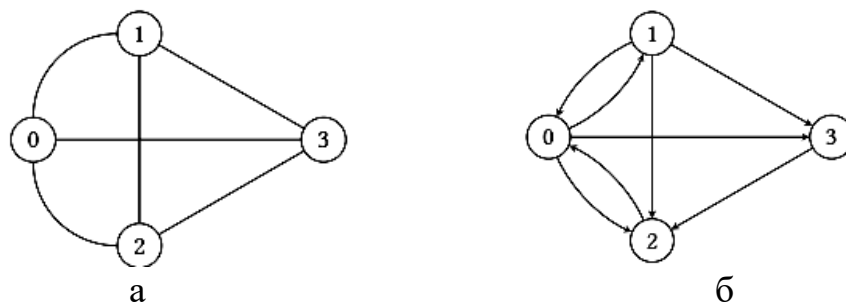

Рисунок 5.1 – Приклади неорієнтованого (а) та орієнтованого (б) графів

У орієнтованих графах множина E – це множина, що складається з кортежів двох елементів $\langle V_i, V_j \rangle$ для кожного ребра між двома вершинами графа V_i та

V_j . Порядок V_i та V_j важливий, так як він відповідає за напрямок зв'язку між вершинами..

Граф на рисунку 5.1,б відображається як:

$V = \{0, 1, 2, 3\}$

$E = \{<0, 1>, <0, 2>, <0, 3>, <1, 0>, <1, 2>, <1, 3>, <2, 0>, <3, 2>\}$

При розробці алгоритмів з використанням структур даних у вигляді графів їх представляють двома способами:

- у вигляді матриці суміжності (вагових коефіцієнтів);
- у вигляді зв'язаних списків суміжних вершин.

Матриця суміжності графа є квадратною матрицею, в якій для кожної вершини відведені рядок та стовпець. У матриці суміжності на перетині рядка під номером i та стовпця j містяться «0», якщо між вершинами графа V_i і V_j відсутнє ребро та «1», якщо таке ребро є. Матрицю суміжності для графа, зображеного на рисунку 5.2,а, показано на рисунку 2,б. Як бачимо, розмір матриці суміжності V^2

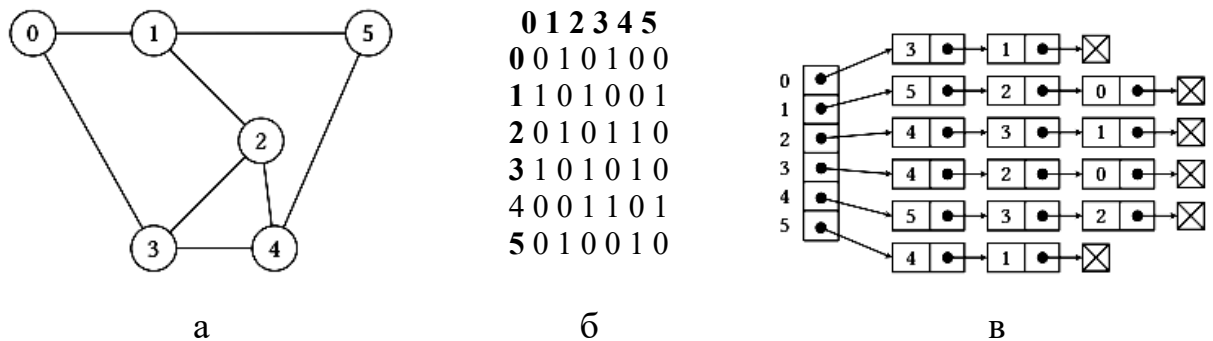

Рисунок 5.2 – Вигляд графа та його представлень

Щоб зменшити обсяг необхідної пам'яті для представлення вершин графа використовують масив, кожен елемент якого позначає одну з вершин та запускає кортеж, що складається з вершин, що є сусідами з обраною вершиною. Такий кортеж називається списком суміжних вершин графа (Рис.5.2,в). Список – це структура даних, у якій містяться елементи – вузли списку, які складаються з двох частин. Перша частина містить дані, що описують елемент, а друга частина містить покажчик на наступний елемент списку. Щоб створити представлення графа за допомогою списку суміжних вершин, необхідні наступні процедури

- $L \leftarrow CreateList()$ створює та повертає новий, порожній список.
- $InsertInList(L, p, d)$ додає до списку L вузол, що містить дані d , після вузла p . Якщо $p = null$, тоді нам потрібен новий вузол, який стане новою головою списку.

Щоб переглянути елементи списку L , нам потрібно викликати:

$n \leftarrow GetNextListNode(L, null)$ та отримати перший елемент; потім, поки $n \neq null$. Можемо повторно призначити $n \leftarrow GetNextListNode(L, n)$. Можна отримати доступ до даних усередині вузла, наприклад, за допомогою функції $GetData(n)$, яка повертає дані d , що зберігаються у вузлі n

Наприклад, якщо є числа 3, 1 і 0 і ми в такому порядку додаємо їх на початок списку, то список збільшиться від [] до [0, 1, 3], як показано на рисунку 5.3.

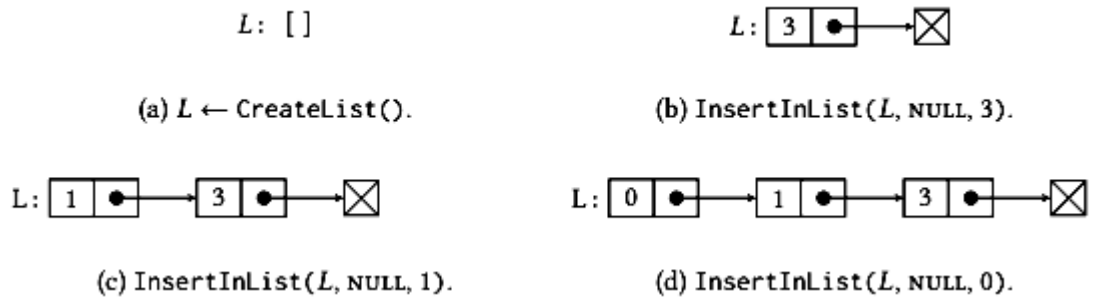

Рисунок 5.3 Додавання вузлів на початок списку

Таким чином, за допомогою структури даних список ми створюємо представлення графа у вигляді списку суміжності. У цьому представленні ми маємо один список суміжності для кожної вершини. Усі вони об'єднані в масив, який вказує на початок списків суміжних вершин. Якщо є масив A , об'єкт $A[i]$ даного масиву вказує на початок списку суміжності вузла i . Якщо поруч із вузлом i немає інших вузлів, $A[i]$ вказуватиме на null.

Для графа на рисунку 5.2, а показаний список суміжності на рисунку 5.2,в. Зліва на рисунку 5.4,в розміщений масив, що містить голови списку суміжності графа; кожному об'єкту масиву відповідає певна вершина. Наприклад, третій елемент масиву містить голову списку суміжності для вершини 2. Кожен список суміжності складається із сусідніх вершин, розташованих у числовому порядку. Наприклад, щоб створити список суміжності для вершини 1, ми викликаємо додавання вузлів на початок списку $\text{InsertInList}(1, \text{null}, d)$ три рази: для вершин 0, 2 та 5, саме в такому порядку. Таким чином, додавши їх у порядку 0, 2, 5, ми у результаті отримаємо список [5, 2, 0].

2. Визначення мінімального кістякового дерева графа

У багатьох практичних ситуаціях виникає така задача: потрібно з'єднати n даних точок таким чином, щоб з кожної точки існував шлях до будь-якої іншої, причому сумарна довжина з'єднань повинна бути мінімальною. Точки можна представити вершинами графа, а довжини з'єднань – вагами ребер. У такій моделі задача перетворюється на задачу про мінімальне кістякове дерево, формально визначається наступним чином.

Кістякове (покриваюче рос. остоное) дерево (spanning tree) зв'язного графа є зв'язним ациклічним підграфом (тобто деревом), яке містить всі вершини графа. *Мінімальне кістякове дерево (minimim spanning tree MTS)* зваженого зв'язного графа є кістякове дерево з найменшою довжиною (вагою), де довжина дерева визначається як сума довжин усіх його ребер. Задача про мінімальне кістякове дерево є задача пошуку мінімального кістякового дерева для даного зваженого зв'язного графа (рис. 5.4)

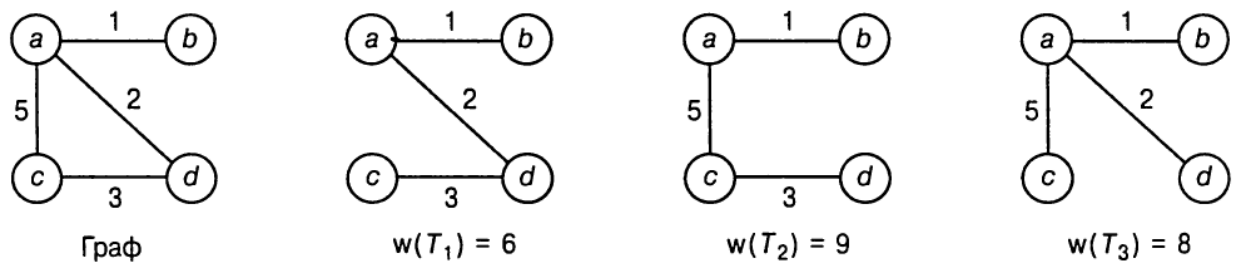

Рисунок – 5.4 Граф та його кістякові дерева. T_1 – мінімальне кістякове дерево

3. Алгоритм Пріма

Алгоритм Пріма (Prim's algorithm) був розроблений у 1957 році. Згідно з алгоритмом, мінімальне кістякове дерево будується як послідовність піддерев, що розширюються. Початкове піддерево такої послідовності складається з єдиної вершини, довільно вибраної з множини вершин графа V . На кожній ітерації ми розширюємо поточне дерево *жадібним* чином, додаючи до нього найближчу вершину, тобто з'єднану з вихідною вершиною дерева ребром з мінімальною довжиною (вагою), що не входить у дерево. Алгоритм завершує роботу після того, як всі вершини вже є включеними в дерево, яке будується. Оскільки алгоритм розширює дерево по одній вершині за ітерацію, загальна кількість таких ітерацій дорівнює $n-1$, де n – кількість вершин графа.

Жадібний алгоритм – алгоритм, що полягає у прийнятті *локально оптимальних рішень* на кожному етапі, допускаючи, що кінцеве рішення також виявиться оптимальним.

Алгоритм Prim (G)

// Вхідні дані: Зважений зв'язний граф $G = (V, E)$

// Вихідні дані: E_T , множина ребер, що складають MST графа G

// Вибір довільної вершини $v_0 \in V$

$V_T \leftarrow \{v_0\}$ // Множина вершин, що вже включені до MST

$E_T \leftarrow \emptyset$ // Множина ребер MST

// MST має містити $|V| - 1$ ребро

for $i \leftarrow 1$ to $|V| - 1$ **do**

 // 1. Пошук найдешевшого ребра (жадібний вибір) в черзі з пріоритетами

 Пошук ребра з мінімальною вагою $e^* = (v^*, u^*)$ серед всіх

 ребер (v, u) таких, що:

$v \in V_T$ // Ребро виходить із MST

$u \in V - V_T$ // Ребро входить у ще не включену вершину

 // 2. Включення ребра та нової вершини до MST

$V_T \leftarrow V_T \cup \{u^*\}$

$E_T \leftarrow E_T \cup \{e^*\}$

return E_T

Демо наступні пояснення. Псевдокод описує жадібний (Greedy) алгоритм Пріма для знаходження MST у зваженому зв'язному графі G . Алгоритм послідовно "ростить" дерево від однієї початкової вершини, завжди вибираючи найдешевше ребро, яке розширює дерево. Після ініціалізації в циклі скануються всі ребра, які є "примежевими" (тобто, з'єднують побудоване дерево V_T із зовнішнім світом $V - V_T$. При цьому Вибирається ребро e^* з

найменшою вагою серед усіх можливих кандидатів. Цей локально оптимальний вибір гарантує глобально оптимальне рішення (MST). Множини V_T та $V - V_T$: розділяють ребра на "допустимі" ($v \in V_T, u \in V - V_T$) і "недопустимі" (наприклад, ребро, що з'єднує дві вершини у V_T , оскільки це створить цикл).

Хоча псевдокод використовує множини V_T та $V - V_T$, згадка про чергу з пріоритетом в коментарі вказує на оптимізовану реалізацію. У такій реалізації черга з пріоритетом використовується для швидкого пошуку цього мінімального ребра за $O(\log V)$ замість повільного $O(E)$ перебору.

Наприкінці виконують додавання обраного ребра та вершини до MST. Вершина u^* , до якої вело мінімальне ребро, переміщується зі множини непереглянутих вершин $V - V_T$ до множини вершин MST V_T , обране мінімальне ребро e^* остаточно включається до результуючої множини ребер MST.

У таблиці 5.1 показаний хід побудови мінімального кістякового дерева за алгоритмом Прима

Позначення:

V_T – вершини MST

E – множина ребер примежових переглянутим вершинам

$V - V_T$ – непереглянуті вершини графа G

e^* – ребро з мінімальною вагою, обране на поточному кроці

E_T , множина ребер MST

Таблиця 5.1

Зображення	V_T	E	$V - V_T$	e^*	E_T
	{a}	(a,b) = 3 (a,f) = 5 (a,e) = 6	{b,c,d,e,f}	-	\emptyset
	{a,b}	(a,f) = 5 (a,e) = 6 (b,c) = 1 (b,f) = 4	{c,d,e,f}	(a,b) = 3	(a,b) = 3
	{a,b,c}	(a,f) = 5 (a,e) = 6 (b,f) = 4 (c,f) = 4 (c,d) = 6	{d,e,f}	(b,c) = 1	(a,b) = 3 (b,c) = 1

	{a,b,c,f}	(a,f) = 5 c (a,e) = 6 (c,f) = 4 c (c,d) = 6 (f,e) = 2 v (f,d) = 5	{d,e}	(b,f) = 4	(a,b) = 3 (b,c) = 1 (b,f) = 4
	{a,b,c,f,e}	(a,f) = 5 c (a,e) = 6 c (c,f) = 4 c (c,d) = 6 (f,d) = 5 v	{d}	(f,e) = 2	(a,b) = 3 (b,c) = 1 (b,f) = 4 (f,e) = 2
	{a,b,c,f,e,d}	(a,f) = 5 c (a,e) = 6 c (c,f) = 4 c (c,d) = 6 c	{}	(f,d) = 5	(a,b) = 3 (b,c) = 1 (b,f) = 4 (f,e) = 2 (f,d) = 5

Мінімальне кістякове дерево побудовано.

(a,b) = 3

(b,c) = 1

(b,f) = 4

(f,e) = 2

(f,d) = 5

Його вартість становить:

$$e^* = \sum_{i=0}^{|E_T|-1} e_i^* = 15.$$

Код алгоритму Пріма:

```

1. #include <iostream>
2. #include <cstring>
3. using namespace std;
4. #define INF 9999999
5. // number of vertices in graph
6. #define V 6
7. // create a 2d array of size 6x6
8. //for adjacency matrix to represent graph
9. int G[V][V] = {
10. {INF, 3, INF, INF, 6, 5},
11. {3, INF, 1, INF, INF, 4},
12. {INF, 1, INF, 6, INF, 4},
13. {INF, INF, 6, INF, 8, 5},
14. {6, INF, INF, 8, INF, 8},
15. {5, 4, 4, 5, 2, INF},
16. };
17. int main () {
18.     int no_edge;           // number of edge
19.     // create a array to track selected vertex
20.     // selected will become true otherwise false
21.     int selected[V];
22.     // set selected false initially
23.     memset(selected, false, sizeof (selected));
24.     // set number of edge to 0
25.     no_edge = 0;

```

```

26. // the number of egde in minimum spanning tree will be
27. // always less than (V -1), where V is number of vertices in
28. //graph
29. // choose 0th vertex and make it true
30. selected[0] = true;
31. int x; // row number
32. int y; // col number
33. // print for edge and weight
34. cout << "Edge" << " : " << "Weight";
35. cout << endl;
36. while (no_edge < V - 1) {
37. //For every vertex in the set S, find the all adjacent vertices
38. // , calculate the distance from the vertex selected at step 1.
39. // if the vertex is already in the set S, discard it otherwise
40. //choose another vertex nearest to selected vertex at step 1.
41. int min = INF;
42. x = 0;
43. y = 0;
44. for (int i = 0; i < V; i++) {
45. if (selected[i]) {
46. for (int j = 0; j < V; j++) {
47. if (!selected[j] && G[i][j]) { // not in selected and there is an edge
48. if (min > G[i][j]) {
49. min = G[i][j];
50. x = i;
51. y = j;
52. }
53. }
54. }
55. }
56. }
57. cout << x << " - " << y << " : " << G[x][y];
58. cout << endl;
59. selected[y] = true;
60. no_edge++;
61. }
62. return 0;
63. }

```

Запустивши наведений вище код, ми отримаємо виведення у вигляді:

```

64. Edge : Weight
65. 0 - 1 : 3
66. 1 - 2 : 1
67. 1 - 5 : 4
68. 5 - 4 : 2
69. 5 - 3 : 5

```

4. Алгоритм Крускала

Алгоритм Крускала (Kruskal's algorithm) також відноситься до класу «жадібних». Алгоритм Крускала шукає мінімальне кістякове дерево зваженого зв'язного графа $G = (V, E)$ як ациклічний підграф з $|V| - 1$ ребрами, сума ваг яких мінімальна. При цьому алгоритм будує мінімальне кістякове дерево як послідовність підграфів, що розширюється, які завжди ациклічні, але на проміжних стадіях не завжди зв'язні. Алгоритм починає з сортування ребер графа в неспадному порядку їх ваг. Потім, починаючи з порожнього поточного підграфа, переглядає відсортований список і додає чергове ребро до списку поточного підграфа, якщо не створюється цикл; інакше ребро просто пропускається.

Алгоритм Kruskal (G)

// Вхідні дані: Зважений зв'язний граф $G = (V, E)$

// Вихідні дані: E_T , множина ребер, що складають мінімальне

// кістякове дерево G

//Сортування множини E в неспадному порядку ваг ребер

$e_0^* \leq \dots e_{|E|-1}^*$

```

 $E_T \leftarrow \emptyset$ 
 $ecounter \leftarrow 0$  //лічильник ребер, відстежує кількість ребер, доданих до  $E_T$ .
 $k \leftarrow 0$  // лічильник ітерацій, відстежує, яке за порядком відсортоване ребро ми переглядаємо
while  $ecounter < |V| - 1$  do
     $k = k + 1$ 
    if  $E_T \cup \{e_k^*\}$  – ациклічний граф
         $E_T \leftarrow E_T \cup \{e_k^*\}$ ;  $ecounter = ecounter + 1$ 
return  $E_T$ 

```

Дамо наступні пояснення. Після сортування ребер та ініціалізації E_T (MST), як порожнього та лічильників запускається основний цикл - жадібний вибір. На кожній ітерації ми розглядаємо наступне найдешевше ребро e_k^* з відсортованого списку E . Виконується перевірка на циклічність **if** $E_T \cup \{e_k^*\}$ – ациклічний граф. Ребро додається, лише якщо воно не утворює циклу з ребрами, які вже є у E_T . Якщо цикл не утворився, ребро e_k^* додається до E_T , і лічильник $ecounter$ збільшується.

Для перевірки на ациклічність використовується структура даних DISJOINT SET UNION (DSU), відома також як система непересічних множин або UNION-FIND.

На початку кожна вершина є окремою множиною DSU.

При перевірці на цикл вважаємо, що ребро (u, v) утворює цикл, якщо вершини u та v вже належать до однієї й тієї ж множини (одного компоненту зв'язності). Ця перевірка виконується операцією $FIND(u) = FIND(v)$.

Якщо цикл не утворюється, ми об'єднуємо множини, що містять u та v , операцією $UNION(u, v)$.

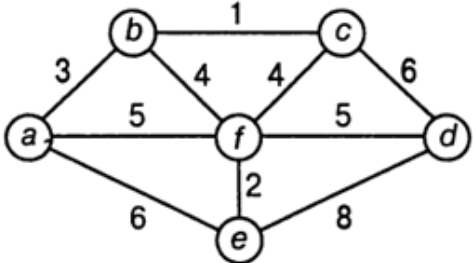
У таблиці 5.2 показаний хід побудови мінімального кістякового дерева за алгоритмом Крускала

Позначення:

E – множина сортованих неспадному порядку ваг ребер

E_T – множина ребер MST

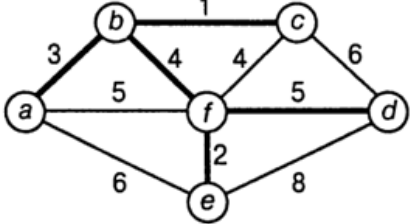
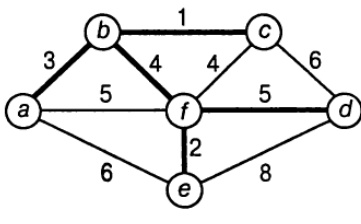
Таблиця 2

Зображення	E_T	E
	$\{\}$	$\{bc=1 \quad ef=2 \quad ab=3$ $bf=4 \quad cf=4 \quad af=5$ $df=5 \quad ae=6 \quad cd=6$ $de=8\}$

	{ bc =1 }	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 cf=4 af =5 df =5 ae=6 cd=6 de =8 }
	{ bc =1 ef=2 }	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 cf=4 af =5 df =5 ae=6 cd=6 de =8 }
	{ bc =1 ef=2 ab=3 }	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 cf=4 af =5 df =5 ae=6 cd=6 de =8 }
	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 }	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 cf=4 af =5 df =5 ae=6 cd=6 de =8 }
	{ bc =1 ef =2 ab =3 bf =4 df =5 }	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 <u>cf=4 (c)</u> <u>af=5 (c)</u> df=5 ae=6 cd=6 de =8 }
	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 df =5 }	{ bc =1 ef=2 ab=3 bf =4 <u>cf=4 (c)</u> <u>af=5 (c)</u> df=5 ae=6 <u>(c)</u> <u>cd=6(c)</u> <u>de =8</u> (c) } Дерево побудовано

Мінімальне кістякове дерево побудовано. Його вартість становить:

$e^* = \sum_{i=0}^{|E_T|-1} e_i^* = 15$. І воно повністю збігається з мінімальним кістяковим деревом, побудованим за алгоритмом Прима. Але відрізняється за послідовністю ребер

Алгоритм Прима		Алгоритм Крускала	
	(a,b) = 3 (b,c) = 1 (b,f) = 4 (f,e) = 2 (f,d) = 5		{ bc = 1 ef = 2 ab = 3 bf = 4 df = 5 }

Код алгоритму Крускала:

```

1. #include <iostream>
2. #include <vector>
3. #include <algorithm>
4. using namespace std;
5. #define edge pair<int,int>
6. class Graph {
7. private:
8.     vector<pair<int, edge>> G; // graph
9.     vector<pair<int, edge>> T; // mst
10.    int *parent;
11.    int V; // number of vertices/nodes in graph
12. public:
13.     Graph(int V);
14.     void AddWeightedEdge(int u, int v, int w);
15.     int find_set(int i);
16.     void union_set(int u, int v);
17.     void kruskal();
18.     void print();
19. };
20. Graph::Graph(int V) {
21.     parent = new int[V];
22.     //i 0 1 2 3 4 5
23.     //parent[i] 0 1 2 3 4 5
24.     for (int i = 0; i < V; i++)
25.         parent[i] = i;
26.     G.clear();
27.     T.clear();
28. }
29. void Graph::AddWeightedEdge(int u, int v, int w) {
30.     G.push_back(make_pair(w, edge(u, v)));
31. }
32. int Graph::find_set(int i) {
33.     // If i is the parent of itself
34.     if (i == parent[i])
35.         return i;
36.     else
37.         // Else if i is not the parent of itself
38.         // Then i is not the representative of his set,
39.         // so we recursively call Find on its parent
40.         return find_set(parent[i]);
41. }
42. void Graph::union_set(int u, int v) {
43.     parent[u] = parent[v];
44. }
45. void Graph::kruskal() {
46.     int i, uRep, vRep;
47.     sort(G.begin(), G.end()); // increasing weight
48.     for (i = 0; i < G.size(); i++) {
49.         uRep = find_set(G[i].second.first);
50.         vRep = find_set(G[i].second.second);

```

```

51.         if (uRep != vRep) {
52.             T.push_back(G[i]); // add to tree
53.             union_set(uRep, vRep);
54.         }
55.     }
56. }
57. void Graph::print() {
58.     cout << "Edge :" << " Weight" << endl;
59.     for (int i = 0; i < T.size(); i++) {
60.         cout << T[i].second.first << " - " << T[i].second.second << " : "
61.             << T[i].first;
62.         cout << endl;
63.     }
64. }
65. int main() {
66.     Graph g(6);
67.     g.AddWeightedEdge(0, 1, 3);
68.     g.AddWeightedEdge(0, 4, 6);
69.     g.AddWeightedEdge(0, 5, 5);
70.     g.AddWeightedEdge(1, 0, 3);
71.     g.AddWeightedEdge(1, 2, 1);
72.     g.AddWeightedEdge(1, 5, 4);
73.     g.AddWeightedEdge(2, 1, 1);
74.     g.AddWeightedEdge(2, 3, 6);
75.     g.AddWeightedEdge(2, 5, 4);
76.     g.AddWeightedEdge(3, 2, 6);
77.     g.AddWeightedEdge(3, 4, 8);
78.     g.AddWeightedEdge(3, 5, 5);
79.     g.AddWeightedEdge(4, 2, 4);
80.     g.AddWeightedEdge(4, 0, 6);
81.     g.AddWeightedEdge(4, 2, 8);
82.     g.AddWeightedEdge(4, 5, 2);
83.     g.AddWeightedEdge(5, 0, 5);
84.     g.AddWeightedEdge(5, 1, 4);
85.     g.AddWeightedEdge(5, 2, 4);
86.     g.AddWeightedEdge(5, 3, 5);
87.     g.AddWeightedEdge(5, 4, 2);
88.     g.kruskal();
89.     g.print();
90.     return 0;
91. }

```

5. Завдання до лабораторної роботи

1. Побудувати матриці та списки суміжності для зважених неорієнтованих графів за варіантами завдань
2. Побудувати за допомогою алгоритму Прима мінімальне кістякове дерево (МКД) для графа за варіантами завдань та показати графічно хід побудови МКД за алгоритмом Пріма (Таблиця 5.1)
3. Запрограмувати алгоритм Пріма. Запустити програму, показати результат за варіантами завдань. Показати, що результати ручної та автоматизованої побудови МКД співпадають.
4. Побудувати за допомогою алгоритму Крускала МКД для графа за варіантами завдань та показати графічно хід побудови МКД за алгоритмом Крускала (Таблиця 5.2).
5. Запрограмувати алгоритм Крускала. Запустити програму, показати результат за варіантами завдань. Показати, що результати ручної та автоматизованої побудови МКД співпадають.
6. Порівняти результати побудови МКД за двома алгоритмами, пояснити різницю, якщо вона буде

6. Звіт повинен містити:

- матриці суміжності та списки суміжності графів за варіантами завдань;

- хід побудови МКД за алгоритмами Пріма та Крускала,
- лістинги програм, результати виконання програм з контрольного прикладу за варіантами завдань,
- порівняння алгоритмів Пріма та Крускала в висновках щодо лабораторної роботи №5.

Варіанти завдань*:

№	Граф	№	Граф
1		17	
2		18	
9		25	
10		26	
11		27	

12		28	
13		29	
14		30	
3		19	
4		20	
5		21	

6		22	
7		23	
8		24	
15		31	
16		32	

*Якщо в якомусь графі пропущена довжина ребра або значення довжини дублюються студент може виправити цю помилку зважаючи на власні міркування.